

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2019.02.047>

УДК 346.5

М.М. ДУТОВ, канд. юрид. наук, старш. наук. співроб.
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ, Україна
(orcid.org/0000-0002-4661-2833)

В.В. СИДОРЕНКО, канд. юрид. наук, старш. наук. співроб.
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ, Україна
(orcid.org/0000-0002-2787-9102)

ПРИНЦИПИ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Ключові слова: енергетичне право, енергетичне законодавство, принципи законодавства, ресурсний суверенітет, енергетичні послуги, енергетична справедливість, клімат, природні ресурси.

Проаналізовано основоположні принципи енергетичного законодавства, на яких ґрунтується сучасне європейське та міжнародне енергетичне право. Шляхом аналізу положень європейських і міжнародних нормативно-правових документів виявлено сім основних принципів енергетичного законодавства, що мали вирішальний вплив на формування енергетичного права та є підґрунтям для формування майбутніх норм енергетичного права Європейського Союзу та України.

Вступ. Наукове визначення «енергетичного законодавства» та його засадничих принципів, було сформовано в науковій літературі більше 20 років тому [1]. Але за минулий час енергетичне законодавство здолало чималий шлях у своєму еволюційному розвитку, зазнавши багато змін і модернізацій, головним чином через приватизацію та лібералізацію енергетичних ринків у всьому світі, а також через інтернаціоналізацію та відповідні зміни на енергетичних ринках.

Однак на відміну від таких інститутів, як, наприклад, законодавство про захист навколишнього середовища, основні принципи енергетичного законодавства на міжнародному та європейському рівні досі ще виділені науковцями. Відповідно, це призводить до відсутності однакової законодавчої техніки під час створення та модернізації міжнародного, європейського та національного законодавства.

Ураховуючи, що згідно з Угодою про асоціацію Україна до кінця 2025 р. має наблизити своє законодавство до законодавства ЄС та імплементувати (транспонувати) у своє законодавство положення більш ніж півсотні директив, регламентів і рішень, ґрунтовне знання принципів, на яких базується енергетичне законодавство Європейського Союзу (що, у свою чергу, безпосередньо пов'язане з міжнародним енергетичним законодавством), є ключовим моментом для розроблення та удосконалення концепції енергетичного законодавства України, створення відповідного законодавства з урахуванням необхідності наближення до законодавства ЄС.

Метою статті є аналіз основоположних принципів енергетичного законодавства, на яких ґрунтується сучасне європейське та міжнародне енергетичне право шляхом аналізу положень європейських і міжнародних нормативно-правових документів, які є підґрунтям для

формування майбутніх норм енергетичного права ЄС та України.

Результати дослідження. На еволюцію законодавства у сфері енергетики впливає декілька чинників, одним із яких є «енергетична справедливість». Енергетична справедливість як поняття має міждисциплінарний характер і намагається дати відповіді на питання «що є право?» і «яким воно має бути?». Це створює необхідність дослідити та визначити, якими мають бути керівні принципи енергетичного законодавства і роль права у розвитку концепції енергетичної справедливості. Існує безліч причин для визначення керівних принципів певної галузі знань. Для науковців у сфері енергетичного законодавства потреба у визначенні керівних принципів є чіткою та зрозумілою. Оскільки це допоможе краще осмислити процес розробки та розвитку правового поля, що формувалося поступово, у відповідь на різні геополітичні обставини і зростання екологічності та обізнаності про витрати, що впливають на глобальне суспільство.

Попри досить тривале існування енергетичного законодавства, юридична наука ще не розробила чіткої та обґрунтованої системи принципів енергетичного законодавства. Для усунення цього слід виділити сім взаємопов'язаних керівних принципів, розроблених на підставі аналізу практики та законодавства, наведених і детально розглянутих нижче.

Принципи енергетичного законодавства.

1. Принцип національного ресурсного суверенітету.
2. Принцип доступу до сучасних енергетичних послуг.
3. Принцип енергетичної справедливості.
4. Принцип розумного, раціонального і сталого використання природних ресурсів.
5. Принцип захисту довкілля, здоров'я людини та боротьби зі зміною клімату.
6. Енергетична безпека та принцип надійності.
7. Принцип стійкості.

Принцип національного ресурсного суверенітету. Принцип постійного суверенітету над природними ресурсами тісно пов'язаний із енергетичними ресурсами. Обговорення суверенітету над природними ресурсами, зокрема нафтою, виникло після закінчення колоніального періоду. До цього міжнародні нафтові компанії контролювали розвідку і видобуток нафтових ресурсів у багатьох колоніальних і

постколоніальних державах і, за замовчуванням, доходи урядів шляхом регулювання виробництва. Це поставило серйозні обмеження національного суверенітету та доступності цих енергетичних ресурсів для відповідних країн.

Після Другої Світової війни, яка відзначалася зростанням націоналізму в постколоніальному світі, багато колоніальних країн почали вимагати змін. Так само почало зростати втручання уряду в діяльність у сфері енергетики шляхом регулювання. Ця епоха відзначається створенням Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК) та ухваленням кількох важливих резолюцій ООН щодо постійного суверенітету над природними ресурсами. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 1962 р. визнала «невід'ємне право всіх держав вільно розпоряджатися своїми природними багатствами та ресурсами відповідно до своїх національних інтересів» [2]. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3281 (XXIX) 1974 передбачає «Повний постійний суверенітет кожної держави над її природними ресурсами і всією економічною діяльністю. З метою збереження цих ресурсів кожна держава має право здійснювати ефективний контроль над ними та їх експлуатацію засобами, придатними для її власної ситуації, включаючи право на націоналізацію або передачу власності своїм громадянам, це право є вираженням повного постійного суверенітету держави. Жодна держава не може бути піддана економічному, політичному чи будь-якому іншому примусу, щоб запобігти вільному і повному виконанню цього невід'ємного права».

Крім того, принцип національного суверенітету був узгоджений як специфічний принцип у Стокгольмській та Ріо деклараціях 1972 та 1992 років відповідно (принцип № 21) [3]. На сьогодні постійний національний суверенітет над ресурсами визнається міжнародним правом, а його реалізація закріплюється у національних конституціях.

Принцип доступу до сучасних енергетичних послуг. Лише декілька десятиліть тому, зі значним запізненням, було визнано, що для забезпечення сталого розвитку в суспільствах країн, що розвиваються, звичайне населення має отримати доступ до сучасної системи енергопостачання. Уперше це важливе питання було порушено у 1986 р., у Доповіді Міжнародної комісії з довкілля та розвитку (Доповідь Брундтланд) [4]. Широкого розголосу це питання набуло

2000 р. завдяки спільній доповіді Програми розвитку ООН (ПРООН), Департаменту з економічних та соціальних питань ООН (ДЕСП ООН), Світової енергетичної ради, під назвою «Оцінка стану світової енергетики: енергопостачання та виклик стабільності». Доповідь закликала розпочати дії глобального масштабу задля забезпечення загального доступу до системи енергопостачання та обґрунтувала існування зв'язку між енергетикою та бідністю. Текст Доповіді 2000 р. був оновлений та доповнений Доповіддю ПРООН 2004 р. [5].

«Енергопостачання» є необхіднішим за наявність «традиційних джерел енергії», адже суспільство потребує не існування самої енергетики (вона не має справжньої цінності), а скоріше зміни того стилю життя, що може забезпечити сучасне енергопостачання. Воно виникає за умов поєднання експлуатації первинних джерел енергії, технологій, пов'язаних із енергетичною сферою, робочої сили, сировини та інфраструктури. Послуги традиційних джерел енергії застосовуються лише для добування вогню, шляхом спалення біомаси у формі деревини, або призначені тільки для приготування їжі, обігріву або обслуговування тварин, що перевозять вантажі. На противагу їм, сучасне енергопостачання є необхідним для забезпечення освітлення, охолодження, заморожування, екологічно чистого приготування страв та обслуговування транспорту.

Порівняння Цілей розвитку тисячоліття Генеральної Асамблеї ООН (ЦРТ), проголошених Тисячолітньою Декларацією 2000 р. [6], та Цілей сталого розвитку (ЦСР), також проголошених Генеральною Асамблеєю ООН у доповіді «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [7], наочно демонструє, що світова спільнота з кожним днем усе більше визнає важливість загального доступу до системи енергопостачання. У першому випадку жодна з цілей не виокремлює важливість енергетичної сфери. На противагу цьому, ціль № 7 із переліку ЦСР повністю присвячена енергетичній тематиці: «Забезпечити доступ всіх людей до прийнятних за ціною, надійних, сталих і сучасних джерел енергії». Кожна ціль із переліку ЦСР містить ряд завдань. Завдання 7.1. передбачає: «До 2030 року забезпечити загальний доступ до недорогого, надійного та сучасного енергопостачання».

Важливе значення цієї теми підтверджує і той факт, що згідно з останньою міжнародною доповіддю з цієї тематики — Доповіддю про реалізацію ЦСР 2016 р. — 40 % населення світу, яке проживає в країнах, що розвиваються, все ще використовує горючі корисні копалини, що забруднюють довкілля та завдають шкоди здоров'ю, для приготування їжі та газозабезпечення. Більшість цих людей живуть в Африці та Південній Азії. На сьогодні понад 65 % населення Субсахарської Африки не мають доступу до електроенергії [8].

Водночас у правовій площині світ продовжує жваво обговорення чотирьох тем, пов'язаних між собою:

- чи існує право доступу до енергопостачання в праві прав людини?
- Якщо такого права не існує, то чи є інші стратегії в міжнародному праві, покликані забезпечити загальний доступ до енергопостачання?
- Яку роль відіграє національне право держави у просуванні та / або забезпеченні загального доступу до енергопостачання?
- Чи може судова система вплинути на вирішення цього питання?

Принцип енергетичної справедливості. Енергетична справедливість є моральним, філософським та етнічним рухом, який виник у кінці ХХ — на початку ХХІ ст. і продовжує з кожним днем набувати більшої популярності. У публікаціях існують, наприклад, такі визначення енергетичної справедливості: це створення системи глобального енергопостачання, що справедливо розподілятиме переваги та збитки енергопостачання, тобто такої системи, що сприятиме більшій участі держав і неупередженості в ухваленні рішень стосовно енергопостачання [9].

Ця тема зі сфери соціальної справедливості виходить далеко за межі впливу традиційного уряду та промислових ризиків, пов'язаних із енергобезпекою, економічним розвитком та технологіями, і має на меті розгляд питання моральності в ухваленні рішень. Вона стосується і міжнародних питань (таких як право людей із країн, що розвиваються, уникнути «капкану бідності», отримавши загальний доступ до енергопостачання, та запобігти шкоді довкіллю у результаті діяльності транснаціональних енергетичних корпорацій або знешкодження ядерних відходів із розвинутих

країн), і національних питань (таких як забезпечення доступу бідних верств населення до системи енергопостачання або оголошення незаконною насильницької ліквідації домівок і селищ з метою реалізації нових широко-масштабних гідроенергетичних проектів).

В основі зародження і діяльності руху енергетичної справедливості лежить таке ж філософське підґрунтя, як і в більшості питань екологічної, атмосферної та кліматичної справедливості. Література з цієї тематики традиційно виокремлює три ключові теми у сфері енергетичної справедливості: справедливість розподілу, справедливість процедури та справедливість визнання [10].

Справедливість розподілу має на меті переконатися, що не лише знедолене та бідне населення страждає найбільше від реалізації енергетичних проектів на місцях, і що уряди держав та судові органи влади всесторонньо розглядають скарги та заперечення стосовно реалізації нових енергетичних проектів і виносять рішення, не допускаючи надмірного тиску з боку забудовників. Раніше заперечення справедливості розподілу траплялося у випадках, коли уряд ухвалював рішення щодо розміщення вітрових електрогенераторів, затвердження проектів вугільних чи атомних електростанцій. Це є доказом того, що абсолютно усі верстви суспільства мають отримувати користь і нести однакові збитки від таких рішень.

Справедливість процедури передбачає однакову здатність усіх соціальних груп брати участь у процесах ухвалення рішень щодо питань, пов'язаних із певними енергетичними ініціативами. Подібна практика вже існує у міжнародному екологічному праві та закріплена Орхуською конвенцією 1998 р. [11], але її застосування подеколи відбувається з певними порушеннями. Це означає, що рішення можуть бути ухвалені без повного надання інформації постраждалим сторонам щодо відповідних питань, а упередженість та політичний тиск із боку впливових ділових кіл можуть справляти вирішальний вплив під час розгляду запропонованих енергетичних ініціатив. Нерівноцінний розподіл пільг на різні види енергоносіїв може також призвести до неправомірних рішень.

Справедливість визнання полягає у розгляді відмінних думок і точок зору суспільства на основі таких критеріїв як стать, расова та куль-

турна приналежність, а також забезпеченні толерантності та поваги до певних груп і місць. Сучасні прояви цієї проблеми полягають у неповазі ділових кіл, зацікавлених в альтернативній енергетиці, до місцевих фермерських груп, що виступають проти вітрових електрогенераторів, і у зневазі, ігноруванні та приниженні ролі і значення противників атомних електростанцій. Справедливість визнання має на меті забезпечити однакові умови участі усіх зацікавлених сторін в ухваленні рішень щодо енергетичних ініціатив.

Принцип розумного, раціонального і сталого використання природних ресурсів. Декларація Ріо щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 р. [12] містить такі поняття як «збереження», «стале управління», «найкраще, ефективно та раціональне використання» або «зменшення і викоренення нераціональних схем виробництва та споживання», викладені у Принципі 8. Проте ще до Стокгольмської декларації 1972 р. [13] було включено принцип (№ 5), за яким невідновлювані природні ресурси мають використовуватися таким чином, щоб запобігти їх виснаженню в майбутньому і забезпечити доступ усій світовій спільноті до здобутків від такого використання.

Принцип сталого використання також закріплено в меті Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК ООН) у ст. 2: «дозволити екосистемам здійснити природну адаптацію до змін клімату, гарантувати безпеку виробництва продовольства і сприяти забезпеченню подальшого економічного розвитку на сталій основі», у ст. 3.4. «сприяти сталому розвитку... захищати кліматичну систему від антропогенних змін» і більш чітко в ст. 4 (г), де викладені зобов'язання Сторін «заохочувати збалансоване управління, сприяти і співпрацювати задля збереження та покращення якості поглиначів та накопичувачів,... включаючи біомасу, ліси, океани та інші наземні, прибережні і морські екосистеми». Стаття 2 Кіотського протоколу (1997) також передбачає, що для зменшення шкідливого впливу викидів в атмосферу система раціонального використання енергоресурсів прагне забезпечити необхідне просування принципів енергоефективності, енергозбереження та використання відновлюваних джерел енергії. Подібним чином Паризька кліматична угода (2015) визнає потребу просування ідей загального доступу

до системи сталої енергетики та використання альтернативних джерел енергії в країнах, що розвиваються.

У 2015 р. Генеральна Асамблея ООН додала до Цілей сталого розвитку 17-ту ціль, чим уперше з 2000 р. розширила перелік Цілей розвитку тисячоліття і зосередила увагу на питаннях енергетики та безпосередньому використанні природних ресурсів.

Мета, до якої повинне прагнути кожне суспільство та громада, полягає у доступній і чистій енергетиці (№ 7). Інші додаткові цілі, такі як сталий розвиток міст та громад (№ 11), відповідальне споживання та виробництво (№ 13) також прямо стосуються сталого використання природних багатств.

На рівні ЄС стале використання природних ресурсів вітають та упроваджують. Стаття 11 Договору про функціонування ЄС наголошує: «Вимоги щодо охорони довкілля повинні бути невід'ємною частиною визначення та реалізації політик та дій Союзу, зокрема з огляду на сприяння сталому розвитку». А екологічна політика ЄС має сприяти прагненню зберігати, охороняти та покращувати зважене та раціональне використання природних ресурсів і подолати зміну клімату. Мета енергетичної політики ЄС, проголошена у ст. 194, полягає у «сприянні ефективному використанню енергії та енергозбереженню, а також розвитку нових та відновлюваних форм енергії». Протягом багатьох років за допомогою низки директив вдалося перетворити ці декларативні політичні цілі на реальні зобов'язання усіх держав сприяти ефективному використанню сміття, водних ресурсів, відновлюваних джерел енергії та енергоефективності.

Шоста Програма дій з охорони навколишнього середовища [14] демонструє конкретні приклади реалізації політики ЄС, де стале використання та управління ресурсами вважаються однією з пріоритетних галузей. Вони покликані підготувати «головну стратегію сталого використання та управління ресурсами...» і сприяти вживанню практичних заходів задля зменшення негативного впливу експлуатації природних ресурсів на довкілля.

Природні ресурси визначають як сукупність усіх сировинних ресурсів, включаючи енергію біомас, гідро-, вітро-, геотермальну, сонячну енергетику та енергію припливів та відпливів. Особливо важливими темами у боротьбі про-

ти нераціонального використання природних ресурсів є чутливі питання життєвих циклів та подальшої долі планети.

Стале використання природних ресурсів визнається вирішальним та життєво необхідним для майбутнього економічного розвитку і вже перетворилося на головну тему в одній із семи провідних ініціатив стратегії «Європа-2020» [15]. Ця Стратегія спрямована на підтримку зміни на користь ресурсоощадної та низьковуглецевої економіки та зменшення залежності економічного розвитку від використання ресурсів та енергії. Стратегія наголошує, що стале використання ресурсів здатне запобігти погіршенню стану навколишнього середовища, втраті біорізноманіття та нераціональному використанню ресурсів.

Деякі держави, як і ЄС, також ухвалили конституційні положення чи акти, що вимагають сталого використання природного середовища та його ресурсів.

Надалі усі зазначені міжнародні угоди та резолюції визнають існування допустимих меж використання земельних, прісноводних, морських та природних ресурсів, якщо світове суспільство прагне уникнути непоправної шкоди. Твердження про те, що міжнародне право накладає на держави звичайний обов'язок сталого використання природних ресурсів, може здатися досить сумнівним, проте очевидним є те, що воно проголошено головною метою усього світового співтовариства, важливість якого визнають усе більше країн через право договорів. На болюче питання про розподіл та спільне використання деяких ресурсів було знайдено відповідь: уведено практику заохочення існування загального обов'язку гарантувати збереження та стале використання відкритих морів, глибоководної частини морів, Антарктиди та Місяця [16], і визнано, що всі ці ресурси цілковито належать усьому людству.

Принцип захисту довкілля, здоров'я людини та боротьби зі зміною клімату. З точки зору фізики, енергетика та довкілля є складовими природного паливного циклу. Екологічні наслідки стають відчутними вже на початковому етапі розвідування та видобування, потім на етапі обробки та транспортування, і нарешті на етапах розповсюдження, споживання природних ресурсів, що використовуються для виробництва енергії, та на стадії утилізації їхніх залишкових продуктів. Таким чином, за-

конодавство та політика у сфері енергетики та екологічне законодавство і політика не можуть вважатися окремими царинами регулювання. Особливо важливим є те, що феномен зміни клімату ускладнив проблеми навколишнього середовища, пов'язані з енергетичною сферою — сектор енергетики залишається головним забруднювачем довкілля вуглекислим газом. До цих екологічних викликів належать погіршення природних умов середовища та зростання кількості ризикових ситуацій та катастроф, що загрожують населенню планети.

Оскільки існує нагальна потреба, гострі питання у відносинах між енергетикою та навколишнім середовищем мають бути ретельно вивчені та розглянуті, і що найважливіше — вирішені. Історично так склалося, що стрижнем концепції традиційної енергетики є питання економічного розвитку та зростання. Дешева, загальнодоступна та надійна енергетика була і залишається основною складовою частиною будь-якої країни з розвинутою економікою. Окрім доступної енергії на сьогодні енергетика, національна безпека та захист довкілля є основними визначальними факторами будь-якої сучасної енергетичної політики. Усі форми виробництва енергії чинять шкідливий вплив: чи на навколишнє середовище, чи на стан здоров'я людини, чи на енергетичну безпеку та економіку. Ключовим моментом є те, що потрібно постійно аналізувати вплив повного «життєвого циклу» кожного джерела енергії. Проте у кожного правила може бути виняток: горючі енергоносії мають очевидніші, численніші, тяжчі та довготриваліші ризики за більшість альтернативних джерел енергії. Більше того, перехід із вуглецевої економіки на низьковуглецеву є не лише питанням захисту навколишнього середовища, а й потребою вижити в майбутньому.

З нерозривного зв'язку енергетики та навколишнього середовища випливає декілька важливих висновків. Перший полягає у тому, що розробити політику використання чистої енергетики цілком можливо. Політика використання традиційної енергетики, що спиралась на експлуатацію дешевих і загальнодоступних горючих копалин, тепер є несумісною з вимогами, що диктує нова система. Це означає, що відновлювані, низьковуглецеві ресурси та енергоефективність набувають дедалі більшого значення у структурі енергетичного

комплексу. Другий і важливіший висновок полягає у тому, що сучасна та майбутня енергетична політика піддаються суттєвому впливу зміни клімату та нерозривно пов'язані з нею. У той же час надзвичайно просто стверджувати, що використання чистої енергії в майбутньому вже є найбільшою цінністю для світової спільноти; майбутнє з чистою енергетикою часто об'єднують та пов'язують із вирішенням питань змін клімату.

Зміна клімату має такі структурні характеристики, за якими цю проблему було визнано надзвичайно небезпечним викликом, що наразі потребує нової форми регулювання; такої форми, що поєднуватиме законодавство та політику у сфері енергетики з екологічними законодавством та політикою. Органи контролю більше не можуть спиратися на їхню здатність упроваджувати нормативні положення за фактом розгляду і вирішення конкретної поточної проблеми, наприклад витоку нафти чи аварії на атомній електростанції. Натомість нормативні положення, орієнтовані на майбутнє та на попередження можливих загроз, є необхідними для зменшення викидів вуглекислого газу та спроб зупинити зміну клімату.

Органи контролю енергетичної сфери повинні зрозуміти, що майбутнє енергетики та довкілля передбачає наявність складних проблем, що мають міждисциплінарний характер, пов'язаний також із поглядами і досвідом різних поколінь та юрисдикціями, вони сповнені наукової, технологічної, економічної і соціальної невизначеності. До того ж зміна клімату не є черговою буденною проблемою, а ставить власні завдання для вирішення, такі як: брак часу для віднайдення рішення; неспроможність влади жодної держави вирішити цю проблему самостійно; відкладання вирішення цієї проблеми зараз означатиме дедалі більшу витрату ресурсів на це в майбутньому. Тим не менш, майбутнє потребує особливої уваги сьогодні, тому що зволікання вартуватиме силу грошей і ресурсів. Центральним для розгляду проблеми зміни клімату є питання визнання взаємозв'язку між енергетикою та навколишнім середовищем і руйнівного впливу людини як наслідку ігнорування цього зв'язку.

Енергетична безпека та принцип надійності. Енергетична безпека є стрижнем будь-якої енергетичної політики і закріплена у низці законів та нормативних актів певної держави

щодо енергетичної сфери. Її значення пов'язане із загальною важливістю енергетики для суспільства. Концепція стосується двох зовсім різних, проте пов'язаних між собою, цілей енергетичної політики. Вона звертає увагу на надійність пропозиції, під якою зазвичай розуміють довготривалу доступність енергії за прийнятною ціною. Більшість сучасних енергетичних політик держав додають до цього визначення витрати на соціальне забезпечення та захист довкілля. Концепція стосується і надійності попиту, під яким розуміють довготривалу потребу в енергетичних ресурсах, що виробляє певна країна. Традиційно це стосується країн із великими запасами вуглеводневих ресурсів, але до цієї групи також належать і країни, що виробляють енергію за допомогою альтернативних джерел, наприклад, гідроенергія.

Надійність пропозиції є певним чином універсальною метою енергетичної політики, але її практичне закріплення та втілення на рівні законодавства та політики певної держави безпосередньо залежить від національних особливостей. Для країни чи регіону, що імпортує енергетичні ресурси, надійність пропозиції означає, передовсім, надійність імпорту. Держава чи регіон прагнуть досягти цього стану шляхом диверсифікації імпорту — за рахунок урізноманітнення джерел постачання, транспортних шляхів, необхідного і доцільного фінансування проектів імпортової інфраструктури, зобов'язань щодо зберігання ресурсів тощо. Це також призводить до виникнення зацікавленості в альтернативних джерелах енергії, включаючи як нетрадиційні джерела нафти та газу, так і джерела відновлюваної енергії. Для країни, що виробляє енергетичні ресурси, надійність пропозиції може мати різні прояви. У випадках, коли держава має змогу (хоча б частково) самостійно забезпечити себе енергетичними ресурсами, надійність політики пропозиції не завжди базується на потребі мати стабільні джерела імпортованих ресурсів, проте спрямована на запобігання надмірному експорту. Держава може досягти цього шляхом упровадження політики мінімізації експорту паливно-енергетичних ресурсів [18, с. 527].

Принцип стійкості. Енергетичний сектор економіки можна умовно поділити на дві частини: транспортування ресурсів і виробництво електроенергії, хоча горючі корисні копалини широко використовують в обох підсекторах.

Значна відмінність між цими підсекторами полягає у тому, що кожен із них має особливі фізичні параметри. Наприклад, паливо для транспорту легко впізнати та зберігати. Електроенергію отримують різними способами, а її зберігання в найкращому випадку можливе протягом нетривалого часу. Важливішим є те, що система постачання електроенергії має бути весь час стабільною та доступною для всіх. Проте, незалежно від цих відмінностей, енергетика для двох підсекторів повинна бути надійною та доступною. Крім того, обидві системи повинні бути стійкими. Ураховуючи той факт, що паливо для транспорту легко зберігати та перевозити територією країни, транспортна система є відносно стійкою, на відміну від системи електропостачання. Фактично, на сьогодні стійкість є головним викликом підсектору електропостачання, адже несприятливі та складні погодні умови зупиняють постачання електроенергії, що призводить до значних економічних витрат. Таким чином, майбутнє енергетичної сфери залежить від забезпечення її стійкості.

Національна академія наук США визначила стійкість як «здатність реагувати за планом, зберігати, відновлюватися від та успішно адаптуватися до несприятливих подій» [19, с. 114]. Надзвичайно сильний шторм Сенді, ураган Катріна, навіть горіння гілки дерева були в змозі зупинити постачання електроенергії, виявивши таким чином уразливість системи електропостачання. Наприклад, збитки від відключення електроенергії на Східному узбережжі США в 2003 р. обійшлися державі в 4–10 млрд дол. [20]. Складні погодні умови виникають дедалі частіше, що зазвичай пов'язують із глобальним потеплінням. Це підвищує важливість розробки такої політики в сфері енергетики, що здатна розуміти та реагувати на виклики зміни клімату.

Окрім теми зміни клімату, питання стійкості не оминули і протидію загрозам у сфері кібербезпеки. Наприклад, Міністерство енергетики США визнає, що система електропостачання перебуває в очевидній небезпеці через кібератаки, які фактично стаються дедалі частішими та вигадливішими [20].

Залежно від причини, якою можуть бути погодні катаклізми чи кібератака, працівники, що обслуговують систему електропостачання, мають забезпечити її стійкість для мінімізації

шкоди, запобігання руйнуванню, уникнення або полегшення наслідків несприятливої ситуації; розроблення варіантів для продовження функціонування системи електропостачання під час настання несприятливої події; забезпечення швидкого повернення до звичного стану роботи після дестабілізації системи електропостачання. Іншими словами, заходи щодо забезпечення стійкості стосуються як можливого впливу на надійність такої системи, так і впливу на її здатність швидше відновлювати функціонування.

Висновки. Виконаний аналіз принципів енергетичного законодавства дає підстави для висновку, що його гармонійний розвиток на міжнародному, європейському та національному рівні неможливий без ґрунтування такого законодавства на чітко визначених, науково доведених і перевіреніх практикою принципів, що встановлюють його системотвірні положення.

Практика створення нормативно-правових актів у сфері енергетики, а також правозасто-

совна практика демонструють, що деякі принципи енергетичного законодавства вже розроблені та досить широко використовуються. Однак для формування ефективнішого законодавства потрібно здійснити класифікацію таких принципів на науковій основі з одночасним обґрунтуванням необхідності їх існування. Саме цьому присвячено дану статтю.

Для України, з огляду на початковий стан формування енергетичного законодавства, розробка системи принципів енергетичного законодавства та їх використання науковцями та практиками мають велике значення. Також це дасть змогу глибше зрозуміти цілі, завдання та принципи законодавства ЄС у сфері енергетики, що також зараз формується, і надасть можливість ефективніше провести гармонізацію законодавства України з правовою системою ЄС з урахуванням недавно ухвалених змін до Конституції України, що закріплюють стратегічний курс України на членство в ЄС та НАТО [21].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Adrian J. Bradbrook. Energy Law as an Academic Discipline. *Journal of Energy & Natural Resources Law*. 1996. Vol. 14. Iss. 2. P. 193-217. <https://doi.org/10.1080/02646811.1996.11433062>.
2. General Assembly resolution 1803 (XVII) of 14 December 1962, "Permanent sovereignty over natural resources". URL: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/resources.pdf> [last accessed 10.02.2019].
3. Declaration of the UN Conference on the Human Environment 1972 and Declaration of the UN Conference on the Environment and Development 1992. URL: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_e.pdf [last accessed 10.02.2019].
4. Report of the World Commission on Environment and Development "Our Common Future", UN Doc A/42/427 (1987). URL: https://digitallibrary.un.org/record/139811/files/A_42_427-EN.pdf [last accessed 10.02.2019].
5. World Energy Assessment Overview: 2004 Update / United Nations Development Programme. URL: <https://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/environment-energy/www-ee-library/sustainable-energy/world-energy-assessment-overview-2004-update/World%20Energy%20Assessment%20Overview-2004%20Update.pdf> [last accessed 10.02.2019].
6. United Nations Millennium Declaration. Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/55/2. URL: <https://undocs.org/A/RES/55/2> [last accessed 15.02.2019].
7. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf [last accessed 15.02.2019].
8. Goal 7: Ensure access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all. URL: <http://unstats.un.org/sdgs/report/2016/goal-07/> [last accessed 15.02.2019].
9. Benjamin K. Sovacool, Raphael J. Heffron, Darren McCauley & Andreas Goldthau. Energy decisions reframed as justice and ethical concerns. 2016. URL: <http://sro.sussex.ac.uk/61327/> [last accessed 15.02.2019].
10. McCauley, Darren & Heffron, Raphael & Stephan, Hannes & Jenkins, Kirsten. Advancing Energy Justice: The triumph of tenets. *International Energy Law Review*. 2013. Vol. 32. P. 107-110.
11. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus, Denmark, 25 June 1998). URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1998/06/19980625%2008-35%20AM/Ch_XXVII_13p.pdf [last accessed 15.02.2019].
12. Rio Declaration on Environment and Development, adopted 14 June 1992. URL: http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF [last accessed 15.02.2019].
13. Declaration of the UN Conference on the Human Environment adopted in Stockholm, 16 June 1972. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/CONF.48/14/REV.1 [last accessed 15.02.2019].
14. Decision No 1600/2002/EC of the European Parliament and of the Council of 22 July 2002 laying down the Sixth Community Environment Action Programme. *Official Journal*. 2002. L 242. P. 0001-0015.

15. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: Communication from the Commission. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=EN> [last accessed 15.02.2019].
16. Benjamin J. Richardson. Sustainable Development in International and National Law. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*. 2009. Vol.18. Iss. 1. P. 105-107. https://doi.org/10.1111/j.1467-9388.2009.625_2.x.
17. Eduardo Pereira, Kim Talus. National Petroleum Supply Reservations: Background and Comparison. *Journal of World Energy Law and Business*. 2014. Vol. 7. Iss. 6. P. 527—537. <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwu023>.
18. National Research Council. 2012. Disaster Resilience: A National Imperative. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/13457>.
19. US-Canada Power System Outage Task Force, Final Report on the August 14, 2003 Blackout in the USA and Canada: Causes and Recommendations. 2014. URL: <https://www.energy.gov/sites/prod/files/oeprod/DocumentsandMedia/BlackoutFinal-Web.pdf> [last accessed 15.02.2019].
20. US Department of Energy, Transforming the Nation's Electricity System: The Second Installment of the Quadrennial Energy Review. 2017. URL: <https://www.energy.gov/sites/prod/files/2017/02/f34/Quadrennial%20Energy%20Review--Second%20Installment%20%28Full%20Report%29.pdf> [last accessed 15.02.2019].
21. On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding the Strategic Course of the State on Acquiring Full-fledged Membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization): Law of Ukraine dated 02.07.2019 No. 2680-VIII. *Holos Ukrainy*. 2019. No. 34 [Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. *Голос України*. 2019. № 34] [in Ukrainian].

Надійшла / Received 17.02.2019

М.М. Дутов, В.В. Сидоренко

Інститут економіко-правових досліджень НАН України, г. Київ, Україна

ПРИНЦИПЫ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Проанализированы основные принципы энергетического законодательства, на которых основывается современное европейское и международное энергетическое право. Путем анализа положений европейских и международных нормативно-правовых документов выявлено семь основных принципов энергетического законодательства, которые имели решающее влияние на формирование энергетического права, а также составляют основу формирования будущих норм энергетического права Европейского Союза и Украины.

Ключевые слова: энергетическое право, энергетическое законодательство, принципы законодательства, ресурсный суверенитет, энергетические услуги, энергетическая справедливость, климат, природные ресурсы.

M.M. Dutov

Institute of Economic and Legal Researches of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4661-2833

V.V. Sydorenko

Institute of Economic and Legal Researches of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2787-9102

PRINCIPLES OF ENERGY LEGISLATION

It's been over 20 years since the scholars could coin such term as Energy Law. The purpose of the present Article is to examine what the nature of Energy Law is today, twenty years on. By means of analysis of the provisions of the regulatory and legal documents the seven core principles of the Energy Law were determined; they were crucial in the establishment of the Energy Law itself and also are the basis for development of its future principles.

The purpose of this article is to analyze the fundamental principles of energy law, which are based on modern European and International Energy Law by analyzing the provisions of European and international regulatory documents, which are the basis for shaping the future norms of Energy Law of the European Union and Ukraine.

The two main targets to be pursued by the present article are intertwined and interdependent. The first is about development of a concept for scholars and experts what the essence of Energy Law is and how it may be made comprehensible both for the law specialists and specialists of other domains. The second target is to describe of the core principles framework which influenced the establishment of the Energy Law and will play a pivotal role in its future development. It is supposed the core principles framework should be the center for the Energy Law despite the absence of the unified legal regulatory document consolidating those principles. The present article will be definitely useful for the scholars and experts engaged in the establishment of the Energy Law, its enhancement as well as its practical application and usage in the court practice.

Keywords: Energy Law, energy legislation, principles of legislation, resource sovereignty, energy services, energy justice, climate, natural resources.